

LA MEDITERRÀNIA DELS SEGLES XIII AL XV: L'EXPANSIÓ CATALANA

MARIA TERESA FERRER MALLOL

Catalunya es formà lentament com a nació a partir del final del segle VIII quan, gràcies a la intervenció militar de l'Imperi carolingi, es començà a recuperar el nostre territori de mans dels àrabs, que havien envaït la península Ibèrica l'any 711; primer Girona (785) i després Barcelona (801) passaren a formar part d'aquell imperi, del qual, però, ja era independent a la fi del segle X. Catalunya hagué de menester tres segles i mig per arribar fins a Tortosa pel sud (1148) i fins a Lleida per l'oest (1149). Per portar a terme l'expedició a Tortosa, el comte Ramon Berenguer IV hagué de menester la cooperació d'un estol genovès perquè la marina catalana encara no havia pogut desenvolupar-se. Uns anys abans, la primera i efímera conquesta de Mallorca, l'any 1114, havia estat fruit de la col·laboració amb la flota pisana. En consideració a aquesta col·laboració, genovesos i pisans aconseguiren privilegis a Catalunya i als territoris conquerits després.

Ultra aquests contactes primerencs amb genovesos i pisans, les relacions exteriors de Catalunya es van orientar primordialment cap a Occitània en els segles XI i XII; per un enllaç matrimonial aconseguiren Provença, que quedà lligada un temps a la dinastia barcelonina; el contacte amb els mercaders i navegants provençals, que ja freqüentaven la Mediterrània oriental, obrí noves perspectives de negoci als mercaders catalans que llavors comerciaven amb el Magreb, especialment amb Ceuta. La unió amb Aragó, conseqüència d'un altre enllaç matrimonial, el del comte Ramon Berenguer IV amb Peronella, hereva d'aquell

regne (1137), donà més potència als comtes de Barcelona, que passaren a prendre, en primer lloc, el títol de reis d'Aragó.

LA CONQUESTA DELS REGNES ISLÀMICS DE MALLORCA I VALÈNCIA

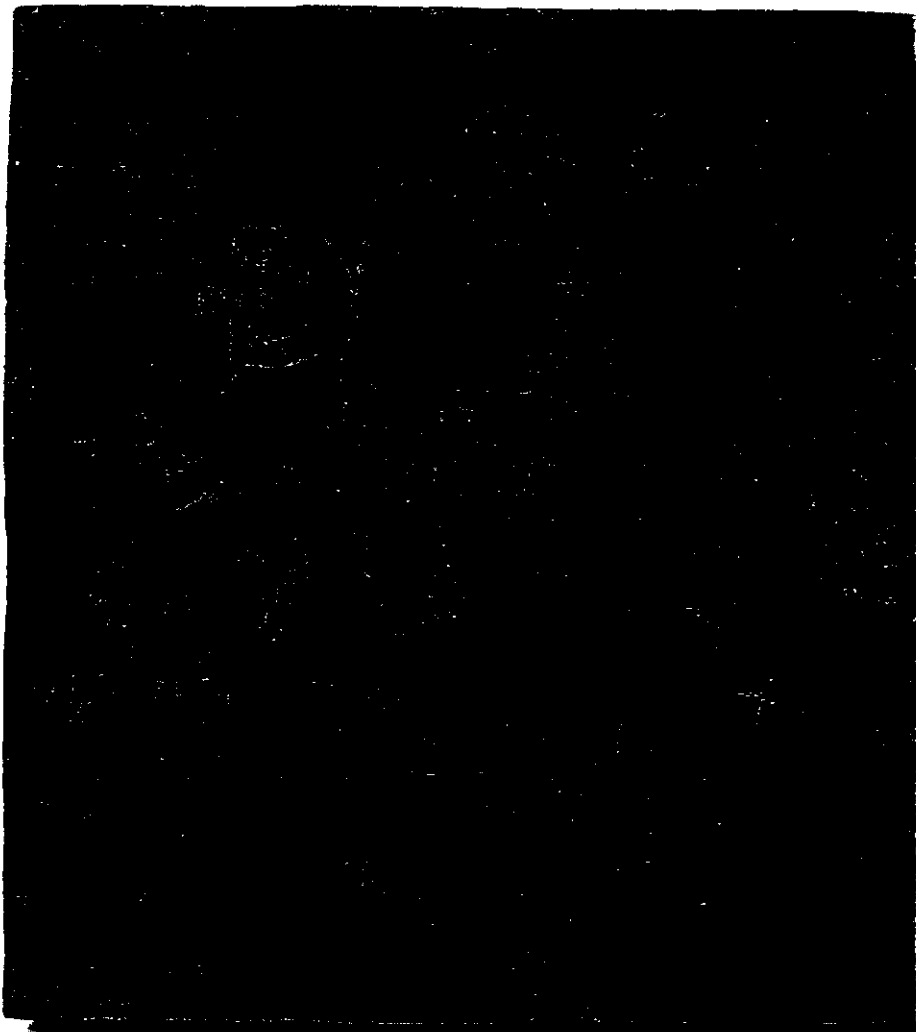
El segle XIII fou el moment d'expansió més forta gràcies a l'impuls d'un gran rei, Jaume I el Conqueridor. La seva primera gran expedició fou la conquesta de Mallorca (1229-1230), necessària per assegurar el desenvolupament comercial de Catalunya, que podia resultar amenaçat pels nuclis de pirateria que hi havia a Mallorca i per un eventual bloqueig de les comunicacions catalanes des de les Illes. La conquesta semblava molt difícil, ja que requeria una flota i exigia una organització naval notable per a l'avituellament de l'exèrcit en campanya. Ara, l'expansió del comerç català havia activat la construcció naval i el rei podia comptar amb les seves pròpies forces per portar a terme l'expedició, sense dependre dels estols de Pisa o Gènova. La conquesta de Mallorca es completà amb la d'Eivissa (1235), i amb un tractat amb Menorca (Capdepera, 1231), que quedà sotmesa a una mena de protectorat fins que fou conquerida per Alfons el Franc (1286-1287).

Jaume I, mostrant un concepte patrimonial de l'estat, deixà el regne de Mallorca, al qual uní els comtats de Rosselló i Cerdanya i el senyoriu de Montpeller, al seu fill segon Jaume, separant-los de la Corona catalano-aragonesa, que en resultà afeblida. La divisió

creà, a més, tensions entre totes dues branques de la dinastia, que acabà, en temps de Pere el Cerimoniós, en lluita oberta; Mallorca, el Rosselló i la Cerdanya, foren reintegrats a la Corona catalanoaragonesa (1343-1344).

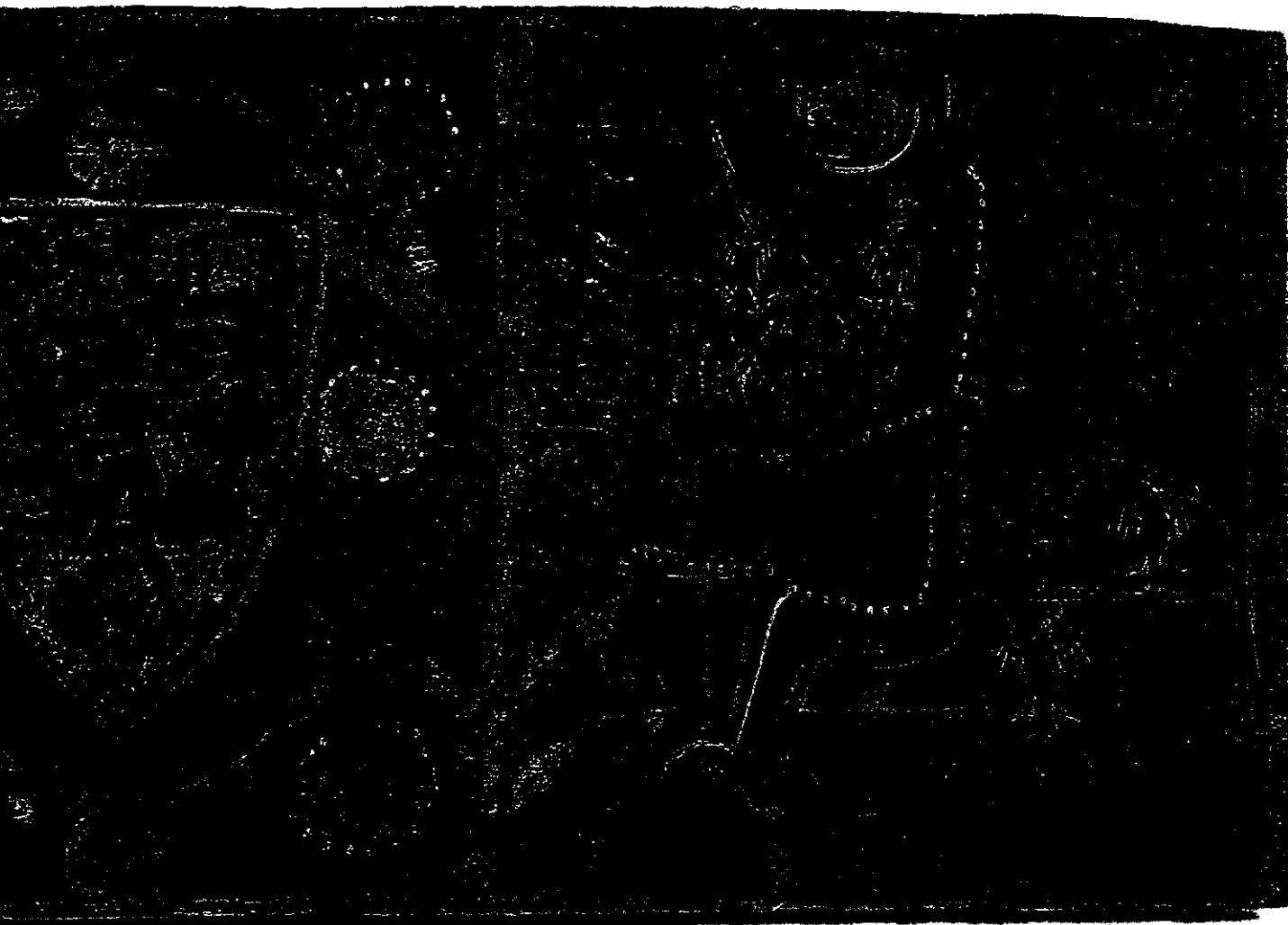
La conquesta del País Valencià, com la de Mallorca, fou important per a la consolidació de la Corona catalanoaragonesa com a estat de potència mitjana dins el conjunt europeu i per a la futura projecció mediterrània. Es desenvolupà en tres etapes, en la primera de les quals (1233-1235) foren conquerides les principals localitats de la comarca septentrional del País Valencià. La segona etapa (1237-1238), que gaudí de la consideració de croada, aconseguí la conquesta de la ciutat de València (1238) i de tota la plana al voltant de la capital fins al riu Xúquer. En la tercera etapa (1239-1245), fou conquerida la resta del País Valencià, des del Xúquer fins a Biar, que era el límit establert en els acords amb Castella per a la futura conquesta catalana sobre terres sarraïnes al tractats de Cazola (1179) i Almirra (1244).

Aquestes conquestes varen fer créixer molt la població musulmana a la Corona catalano-aragonesa, que ja en tenia a Aragó i a Catalunya, especialment a les valls de l'Ebre i dels seus afluents. Fou una singularitat respecte a altres estats europeus, que només tenien minories jueves, presents també a la Corona catalanoaragonesa. A Mallorca, una part dels musulmans que la poblaven fou reduïda a servitud, mentre que una altra part hi romangué, com a homes lliures, però sense formar comunitats reconegudes. Amb el pas del temps van acabar diluïts dins la població cristiana. A Menorca, els sarraïns foren autoritzats a sortir de l'illa, pagant un impost per cap, en concepte de rescat. Alguns, segurament els que havien resistit, esdevingueren esclaus. Al regne de València, els sarraïns que havien oposat resistència armada als conqueridors foren expulsats del país i hagueren d'emigrar vers al-Andalus o altres terres islàmiques. Una gran part de la població islàmica, que es reté al rei amb capitulacions obtingué, en canvi, el dret a romandre a les seves terres, de practicar la seva religió i de mantenir l'organització municipal i la judicial

pròpies. En els primers anys després de la conquesta el domini cristià fou només una superestructura militar i administrativa basada en una petita minoria cristiana, assentada a les ciutats i a diversos enclavaments bàsics. Després d'unes quantes revoltes, algunes de grans proporcions, la darrera de les quals no fou sufocada fins al 1277, la relació de forces anà canviant perquè un gran nombre de sarraïns foren expulsats, mentre que els cristians anaven augmentant, gràcies a uns corrents d'immigració força constants. La proximitat de la frontera amb altres terres dominades encara per l'Islam i el record d'aquelles revoltes foren la causa d'un sentiment d'inseguretats força generalitzat entre els cristians, que durant els segles xiv i xv encara continuaren pensant que era possible una revolta sarraïna combinada amb un atac de Granada o del Marroc i que, si més no, els sarraïns valencians constituïen una quinta columna que proporcionava ajut i informació a l'estat islàmic de Granada, als estols nord-africans i als

■ *ELEMENT D'ENTEIXINAT
AMB COMBAT D'UN CAVALLER
SICILÀ I D'UN D'ANJOU.*
SEGLE XIII. PINTURA SOBRE
FUSTA. MUSEU NACIONAL
D'ART DE CATALUNYA,
BARCELONA.

saltejadors de frontera granadins. Aquestes sospites degeneraren en tensions i, a vegades, en atacs contra les aljames islàmiques, especialment quan hi havia atacs certs o suposats de Granada o altres estats islàmics. En circumstàncies de normalitat, la convivència fou més acceptable, basada però sempre en la segregació: separació d'habitatges, prohibició de relacions sexuals entre membres d'ambdues comunitats i diferenciació del vestit i del pentinat; els intents d'imposar distintius sembla que no van prosperar.

Tots els sarraïns, tant els del País Valencià com els de Catalunya i els d'Aragó, tenien dret a emigrar a països islàmics, pagant diversos impostos i el delme del que s'enduien. Tenien també dret a viatjar i ho feien tant per portar a terme la peregrinació a la Meca com per efectuar viatges comercials. Hi havia mercaders musulmans a Tortosa i al País Valencià que tenien relacions comercials intenses tant amb Granada com amb els països del Magreb. Aquests contactes contribuïen a mantenir els

lligams religiosos i culturals d'aquest col·lectiu amb l'àrea islàmica.

L'EXPANSIÓ MEDITERRÀNIA. LA INTERVENCIÓ A SICÍLIA

Tingué una importància decisiva per al futur de l'expansió catalana a la Mediterrània el casament, l'any 1262, de l'infant Pere, fill de Jaume I, amb Constança de Hohenstaufen, filla del rei Manfred de Sicília. Probablement, Jaume I volia obrir amb aquesta aliança una via d'influència vers la Mediterrània central, quan ja s'havia acabat l'espai de conquesta acordat amb Castella a la Península i no hi havia possibilitats d'expansió vers Occitània. L'enllaç era, però, una aposta arriscada perquè Manfred era un Hohenstaufen, un fill natural de l'emperador Frederic II, i la Santa Seu detestava la família imperial alemanya. Emparentar-s'hi significava, en certa manera, entrar en el bàndol polític gibel·lí, proimperial, contra-

ri al bàndol güelf, partidari de l'Església. Poc després del casament, la Santa Seu provocà la ruïna i la mort d'aquesta família perquè, en virtut de l'alta sobirania que pretenia tenir sobre el regne de Sicília, el concedí a Carles d'Anjou, fill del rei Lluís VIII de França i comte de Provença, que vencé els Hohenstaufen (1266) i s'apoderà del regne.

El domini francès provocà un gran malestar a Sicília i aviat alguns nobles veieren en Pere el Gran el príncep que podia recollir l'herència dels Hohenstaufen. També sembla que l'emperador de Bizanci veia amb bons ulls la intervenció de Pere el Gran a Sicília ja que Carles d'Anjou aspirava a la corona imperial i era, per tant, el seu enemic.

Decidit a intervenir-hi, el rei Pere armà un gran estol, amb el pretext de lluitar contra els sarraïns, i el 1282 es dirigí cap a la costa tunisenca i es fortificà a Al-Coll. Mentrestant, havia esclatat una revolta a Sicília contra el domini angeví, coneguda com a «Vespres Sicilianes», que sens dubte fou atjada pels seus agents. Cridat pels sicilians, passà a l'illa i inicià una guerra contra Carles d'Anjou, que hagué d'evacuar Sicília i sofrí nombroses pèrdues. Dos anys després, l'almirall del rei Pere, Roger de Llúria, aconseguia fer presoner l'hereu del rei Carles, Carles de Salern (1284). Malgrat el suport de França i de la Santa Seu als Anjou, els catalans aconseguiren vèncer la potència militar més reputada del moment.

Però la Santa Seu tenia armes molt poderoses també; el papa Martí IV excomunicà el rei Pere (1282), el desposseí dels seus regnes (1283) i els oferí al rei de França, que els acceptà per a un dels seus fills, Carles de Valois. A més, el papa concedí que la guerra contra la Corona catalanoaragonesa fos una croada. La invasió francesa, que es produí l'any 1285, fracassà finalment per l'acció combinada del desgast produït per l'hostilització constant contra el gran exèrcit francès, la pesta i la desorganització de l'avituallament, després de la victòria naval aconseguida per la flota de Sicília, capitanejada per Roger de Llúria, sobre l'estol francès a les illes Formigues. Al coll de Panissars, l'exèrcit francès en retirada sofrí una gran derrota.

Pere el Gran no pogué disfrutar gaire d'aquesta victòria perquè morí aquell mateix any 1285. De moment, l'illa de Sicília, que havia provocat aquella allau de croats sobre Catalunya, quedà separada de la Corona catalanoaragonesa, heretada pel primogènit Alfons el Franc, mentre que l'infant Jaume accedia al tron sicilià. L'objectiu principal d'Alfons el Franc fou negociar amb França, amb el Papat i amb els Anjou una solució de la qüestió siciliana, per tal de salvar els seus regnes, més vulnerables als atacs enemics que no pas l'illa de Sicília. Però quan morí, molt jove, l'any 1291, encara no havia aconseguit aquest objectiu.

El seu germà Jaume II, que el succeí, intentà mantenir unides la Corona catalanoaragonesa i Sicília, contrariant la voluntat del seu germà gran, que volia que deixés Sicília al germà petit Frederic. Finalment hagué de cedir molt més que això. Per la pau d'Anagni (1295), negociada amb la mediació del papa Bonifaci VIII, s'avingué a lliurar Sicília als Anjou. Els sicilians no acceptaren el contingut de la pau i proclamaren rei Frederic, que es convertí en el campió dels gibel·lins, mentre que Jaume II s'incorporava al bàndol güelf i es veia obligat a lluitar contra el seu propi germà (1298 i 1299). Però com que no s'aconseguí expulsar-lo de l'illa, finalment el cansament portà pocs anys després, el 1302, a la pau de Caltabellotta, per la qual Frederic era reconegut com a rei vitalici de Sicília (amb el nom de Trinàcria). La clàusula de temporalitat de la concessió no es complí i una branca de la dinastia catalana quedà ben afermada a l'illa, malgrat que hagué d'afrontar altres guerres amb el regne de Nàpols.

Sicília, situada en una posició estratègica a la Mediterrània central, cruïlla de les rutes entre l'Orient i l'Occident i entre Europa i Àfrica, era una base ideal per a una potència en expansió, ja que podia proporcionar refugi als vaixells mercants i als de guerra en cas de perill. L'illa era, a més, gran productora de blat; per tots aquests motius despertava massa ambicions i no pogué ésser unida a la Corona catalanoaragonesa en el primer intent; ho fou en el segon, com veurem després.

TEMENT DE LA COSA PÚBLICA.
 CESC EIXIMENIS.
 ERSITAT DE VALÈNCIA.
 OTECA HISTÒRICA.

ELS ANYS DE FAMA DELS SOLDATS CATALANS
 I ARAGONESOS (PRIMER TERÇ DEL SEGLE XIV).
 LA COMPANYIA CATALANA A L'ORIENT

Una conseqüència de la intervenció de Pere el Gran a Sicília fou la fama aconseguida pels seus homes, capaços de vèncer els francesos, la millor cavalleria del seu temps.

L'Imperi bizantí es mostrà disposat a enrolar bona part de les tropes que es trobaven a Sicília perquè combatessin contra els turcs, que des de la fi del segle XIII intentaven ocupar la península d'Anatòlia, l'actual Turquia, i havien derrotat l'Imperi. Roger de Flor, un cavaller d'origen alemany per banda del pare, però radicat a Sicília, expert navegant i capità d'un petit estol, s'encarregà de formar una companyia amb 1.500 cavallers catalans i 4.000 almogàvers que la pau de Caltabellota havia deixat sense feina. La Companyia catalana arribà a Constantinoble l'any 1303. Ro-

ger de Flor rebé tots els honors pactats prèviament i amb la Companyia passà a Anatòlia, on lluità amb molt d'èxit contra els turcs, que foren obligats a replegar-se. Però els excessos dels almogàvers i la por que el rei Jaume II de Catalunya-Aragó o el rei Frederic de Sicília o altres potències occidentals poguessin aprofitar la potència de la Companyia per apoderar-se de l'Imperi, van anar creant desconfiança i odi contra els catalans fins al punt que, l'any 1305, Roger de Flor fou assassinat a traïció a Adriàpolis, l'actual Edirne (Turquia europea), amb els que l'acompanyaven. La Companyia fou atacada repetidament pel basileus Miquel, però malgrat la superioritat numèrica de l'exèrcit imperial, la Companyia resistí i es venjà devastant durant dos anys les regions de Tràcia i Macedònia. Es desplaçà després cap a Grècia i finalment, l'any 1311, s'apoderà del ducat d'Atenes, un senyoriu franc, on s'establí i que es convertí, amb les terres properes que foren conquerides, en els ducats d'Atenes i Neopàtria. Hi van regir els Usatges de Barcelona i les Constitucions de Catalunya, el sistema de govern municipal fou similar al català i la llengua catalana hi va ser oficial al costat del llatí. El regne de Sicília hi va mantenir l'alta sobirania fins l'any 1379, en que els ducats foren integrats dins la Corona catalanoaragonesa, de manera més nominal que efectiva. Es perderen durant el regnat de Joan I, el 1387 i el 1390, per la impossibilitat de trametre-hi ajuda.

Els homes que anaren a Constantinoble foren, bàsicament, els que havien lluitat al costat de Frederic de Sicília, és a dir, en el bàndol gibel·lí. Però també els homes que estigueren al costat de Jaume II, quan passà al bàndol güelf després de la pau d'Anagni el 1295, foren molt sol·licitats tant pels Anjou de Nàpols com per les ciutats italianes de la lliga güelfa. L'aragonès Diego de Larrat estigué al servei dels Anjou des de 1297, almenys. Fou capità de les tropes angevines posades al servei de Florència i altres ciutats de la lliga güelfa entre el 1304 i el 1318 i fou premiat pels Anjou amb els títols de comte de Caserta (1305), gran camarlenc i comte de Montorio (1311). És el protagonista de la tercera no-

vel·la de la sisena jornada del *Decameró*, l'home que féu daurar moneda de poc valor per fer-la passar per florins i pagar els favors d'una dama. També es va fer famós el rosellonès Dalmau de Banyuls, present a Itàlia entre 1307 i 1313, que estigué al servei dels Anjou i del Papa a Ferrara i després formà una companyia per posar-se al servei de Venècia i combatre una insurrecció a Zara; el cronista Albertino Mussato comentà les seves proeses. Més o menys a la mateixa època, també el noble Gilabert de Centelles serví la lliga güelfa a Itàlia i una mica més tard ho féu Simó de Bell-lloc. Anys després, Ramon de Cardona esdevingué capità de la flota angevina (1320), capità de la lliga güelfa a Lombardia i cap de l'exèrcit güelf a Toscana el 1325. Tots aquests homes, a més d'actuar com a caps militars, exerciren càrrecs de govern i portaren a terme missions diplomàtiques. Són un exemple de les elits nobiliàries que es movien entre diversos països de la Mediterrània i que sens dubte portaven ferments de noves idees d'un lloc a l'altre.

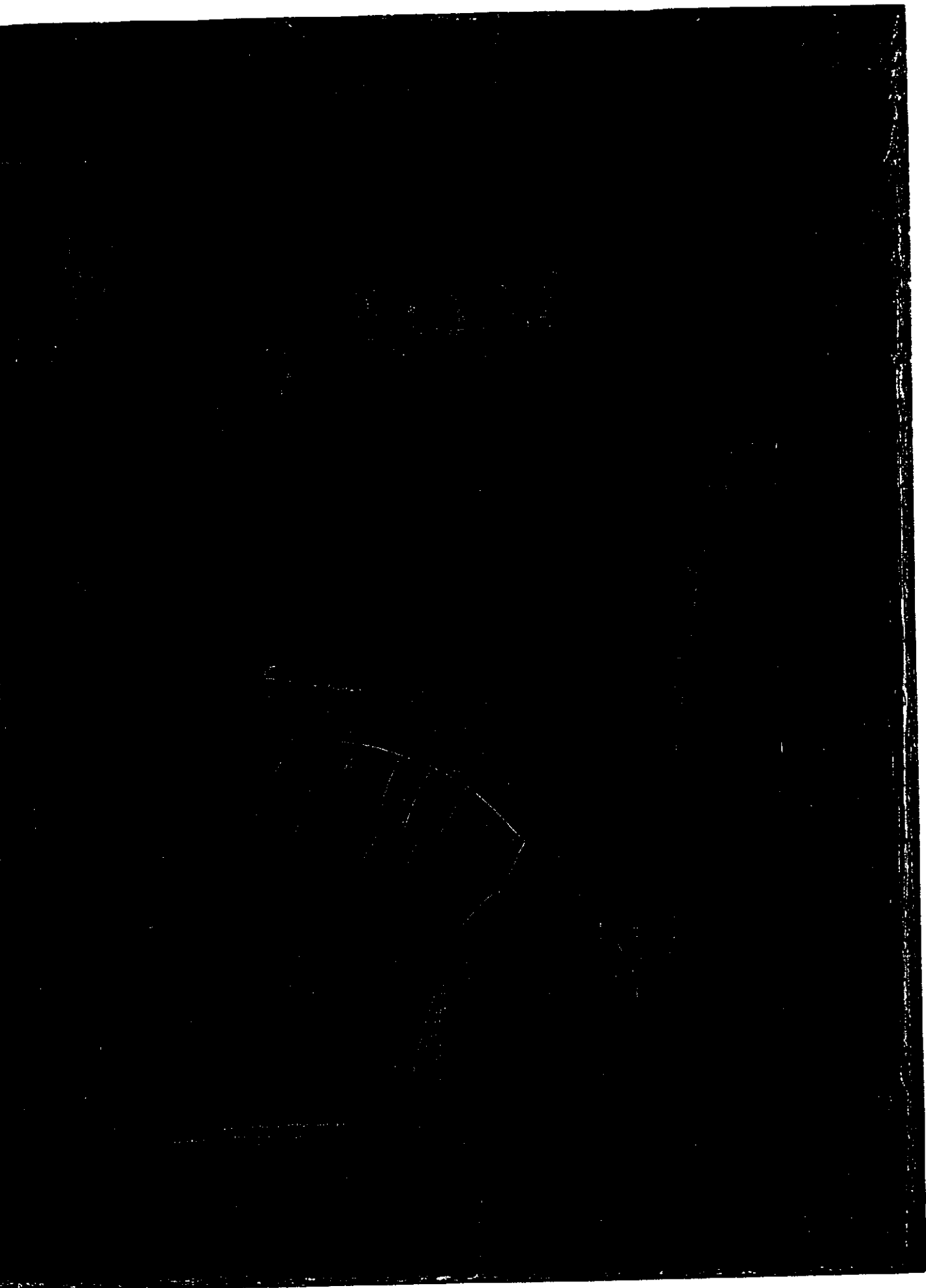
PROJECTES D'EXPANSIÓ O D'INFLUÈNCIA A TERRITORIS MUSULMANS

Malgrat que l'expansió hispànica de la Corona d'Aragó sobre territoris encara islàmics semblava tancada, el tractat d'Alcalà d'Henares (1308), replantejà la delimitació de conquestes entre Castella i la Corona catalanoaragonesa i atribuí una sisena part del regne de Granada a la conquesta d'aquest darrer estat. Però la croada de Jaume II contra Almeria de 1309, que havia de materialitzar aquest dret de conquesta, fracassà i el tractat quedà en lletra morta. Uns anys abans, Castella i la Corona catalanoaragonesa havien pactat al tractat de Monteagudo (1291) la delimitació de la futura expansió al Magreb; el Marroc seria per a Castella, des de l'Atlàntic fins al riu Muluia, mentre que, des d'aquest riu, tota Barbaria seria per a la Corona catalanoaragonesa. Potser aquest tractat inspirà a Ramon Llull la seva proposta al Papa d'abocar tot l'esforç de les croades a la conquesta del Ma-

greb, per anar progressant cap a Palestina per terra, d'una manera molt més efectiva que les costoses operacions navals que s'havien fet fins llavors directament a Palestina, per tal de recuperar els llocs sants. Els projectes d'expansió africana, però, no s'iniciaren fins a la fi de l'edat mitjana.

Des de la banda musulmana, tant l'Imperi almohade com el benimerí portaren a terme intents de noves penetracions a la península Hispànica. Els almohades, que hi havien desembarcat en el segle XII i havien obtingut nombrosos èxits militars, foren finalment vençuts per una coalició de Castella amb la Corona catalanoaragonesa, Portugal, Navarra i nombrosos croats ultrapirinencs a Las Navas de Tolosa el 1212. Des de mitjan segle XIII, foren els benimerins els qui ocuparen algunes places andaluses a la zona de l'Estret i mantingueren fins cap a mitjan segle XIV enfrontaments amb Castella pel domini d'aquelles aigües i territoris vitals per al control de la navegació entre el Mediterrani i l'Atlàntic, en alguns dels quals participà activament la flota catalana.

A les relacions amb els països musulmans de Granada o del Magreb no pas tot es plantejà des del punt de vista de la conquesta militar. Durant els segles XIII-XV els monarques de la Corona catalanoaragonesa intentaren convertir en tributaris alguns estats nord-africans, especialment Tunis, i influir en els afers interns de tots. Alguns tractats amb estats nord-africans preveïen la possibilitat de cedir-los alguna petita flota catalana, que l'interessat havia de pagar, per a conflictes amb veïns musulmans; hi hagué, també, enrolament de tropes cristianes per part dels sultans magrebins i de tropes magrebines per part dels reis de la Corona catalanoaragonesa. Per exemple, 400 cavallers marroquins participaren en la guerra contra Castella de 1296-1304; hi havia també molts cavallers magrebins a la «geneta», el cos encarregat de la guarda del rei. Les milícies catalanoaragoneses al servei dels sultans magrebins tingueren un paper important a les guàrdies personals dels sultans i a les querelles internes. Des del regnat de Jaume I, els monarques de la Corona catalanoaragonesa pro-

curaren controlar els caps d'aquestes milícies i usar-los com a instrument d'influència.

LA CONQUESTA DE SARDENYA

La renúncia de Jaume II a Sicília a la pau d'Anagni (1295) fou compensada pel papa Bonifaci VIII amb la concessió en feu del regne de Sardenya i Còrsega, creat i concedit en virtut de la sobirania que la Santa Seu pretenia tenir sobre ambdues illes, que eren unides així en un sol regne (1297). La concessió significava només la llicència per conquerir-les perquè l'Església no les dominava. Les illes eren situades en un lloc estratègic, des d'on es podien controlar les rutes mediterrànies i aquest era un factor a tenir en compte per a una potència marítima en plena expansió, com era la Corona catalanoaragonesa, a la qual calien bases per a protegir el seu comerç.

Durant molts anys, el títol de rei de Sardenya i Còrsega que ostentà Jaume II fou purament nominal. Per convertir-lo en real calia organitzar una expedició militar molt costosa, que fou precedida per una llarga preparació diplomàtica. Finalment, la conquesta es portà a terme entre 1323 i 1324, sota la direcció de l'infant Alfons i els catalans s'enfrontaren només a Pisa, que ocupava la meitat de l'illa. El jutge d'Arborea, que dominava les terres occidentals sardes, donà suport actiu a l'empresa, mentre que els nobles genovesos que dominaven el Logudor, al nord de l'illa, acceptaren la sobirania de Jaume II. Acabada la guerra, que tingué un nou rebrot el 1325, Pisa perdé els seus dominis a Sardenya.

El domini íntegre de l'illa per part catalana, però, trigà gairebé cent anys a aconseguir-se, a causa de les revoltes dels senyors genovesos del nord de l'illa i dels jutges d'Arborea, que de la col·laboració amb els catalans van passar a la hostilitat. Durant aquest temps, Sardenya es convertí en un focus d'inestabilitat a la Mediterrània a causa de la desviació de vaixells i confiscació de càrregues que els oficials reials hi practicaven per subvenir a les necessitats de defensa i a causa també de l'acolliment, per la mateixa

■ FIGURA DEL REI TRANSFORMADA EN SANT ANTONI ABAT. ATRIBUÏDA A JAUME CASCA
CIRCA 1350.

PEDRA CALCÀRIA POLICROMADA.
MUSEU NACIONAL D'ART DE CATALUNYA, BARCELONA.

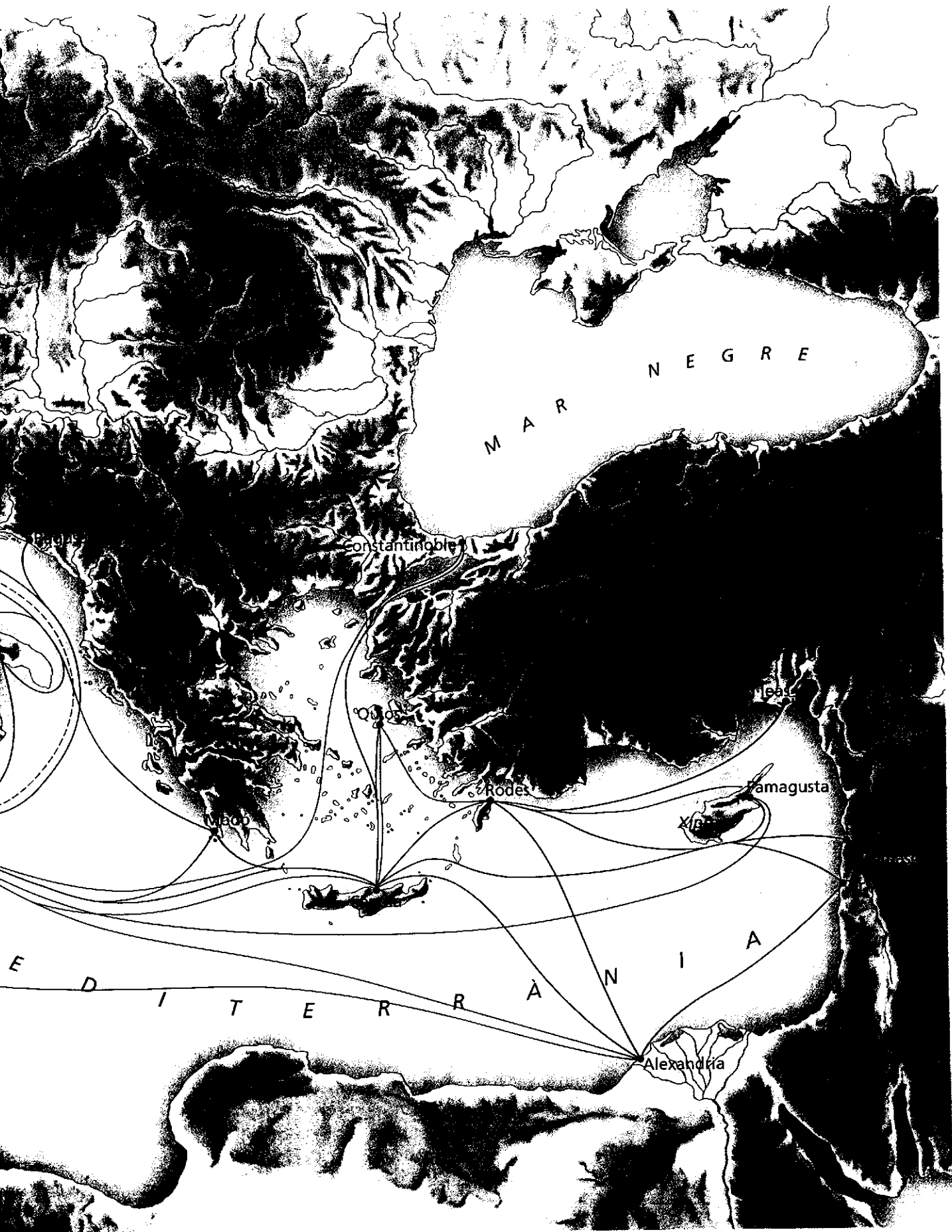
■ CADIRA PRIORAL DE BLANCA D'ARAGÓ I D'ANJOU.
CIRCA 1322-1325. PINTURA SOBRE FUSTA.
MUSEU DE LLEIDA: DIOCESÀ I COMARCAL.

raó, de corsaris que atacaven les naus mercants a tota la Mediterrània occidental. En el fons, hi havia la manca de recursos de la Corona catalanoaragonesa per assegurar la defensa de les posicions catalanes a l'illa, però aquesta situació causà greus danys al comerç català, que havia de sofrir les represàlies de les nacions perjudicades.

A conseqüència de la conquesta de Sardenya s'obrí un llarg enfrontament de gairebé dos segles amb Gènova, que fins llavors havia estat amiga i aliada dels catalans, malgrat algunes topades esdevingudes a l'Orient (1303-1305) per causa de la Companyia catalana, perquè Genova temia que s'apoderés de l'Imperi bizantí, on tenia posicions privilegiades, que no volia perdre de cap manera. Gènova es penedí aviat de la seva passivitat davant la instal·lació dels catalans a Sardenya, passivitat motivada pel desig de veure derrotada Pisa, la seva enemiga secular. Gènova s'adonà, massa tard, que els catalans podien, des de llavors, controlar les rutes de navegació que convergien a Gènova. Entrà en guerra contra els catalans a la darrera fase de la lluita d'aquests contra Pisa pel domini de Sardenya, entre 1325-1326; novament esclatà la guerra entre 1331 i 1336, i entre 1351 i 1362, guerra en la qual els catalans foren aliats dels venecians. L'expedició catalana a Sardenya de 1408-1409, per sotmetre els Arborea, tornà a provocar una guerra no declarada amb Gènova, que acabà el 1413. La lluita tornà a obrir-se durant el regnat d'Alfons el Magnànim, entre 1420 i 1426, després de l'atac d'Alfons el Magnànim contra les places genoveses de Còrsega, Calvi i Bonifacio, i novament, des de 1435 fins a 1444, a causa de la conquesta de Nàpols per part d'Alfons el Magnànim. Després d'una treva de deu anys, la guerra fou represa i era ben encesa quan Alfons el Magnànim morí, el 1458. Les hostilitats entre catalans i genovesos continuaren a nivell de guerra de cors quasi tota la resta del segle xv, amb la interrupció només d'algunes treves, fins al tractat de pau de 1493, que inicià una llarga època de col·laboració amistosa amb la monarquia hispànica.

MAPA DE LES PRINCIPALS RUTES COMERCIALS DE LA CORONA D'ARAGÓ

LA REINTEGRACIÓ DE SICÍLIA A LA CORONA CATALANOARAGONESA

La història de com Sicília tornà a la branca principal de la dinastia barcelonina sembla una novel·la. L'any 1377 el tron sicilià havia pervingut a la reina Maria, néta per banda de mare del rei Pere el Cerimoniós, el qual veié l'oportunitat d'intervenir en el regne i retornar-lo a la branca primogènita. Evità que Maria fos casada, en contra dels interessos de la dinastia, amb el milanès Joan Galeàs Visconti. L'any 1378 un estol català destruï la flota milanesa a Pisa, abans que el nuvi pogués passar a l'illa i poc després, l'any 1380, un noble sicilià d'origen català, Guillem Ramon de Montcada, raptà la reina Maria a Catània i la lliurà a les tropes catalanes enviades per Pere el Cerimoniós, que la custodiaren primer a Sicília i després a Sardenya, fins que fou portada a Catalunya, l'any 1384.

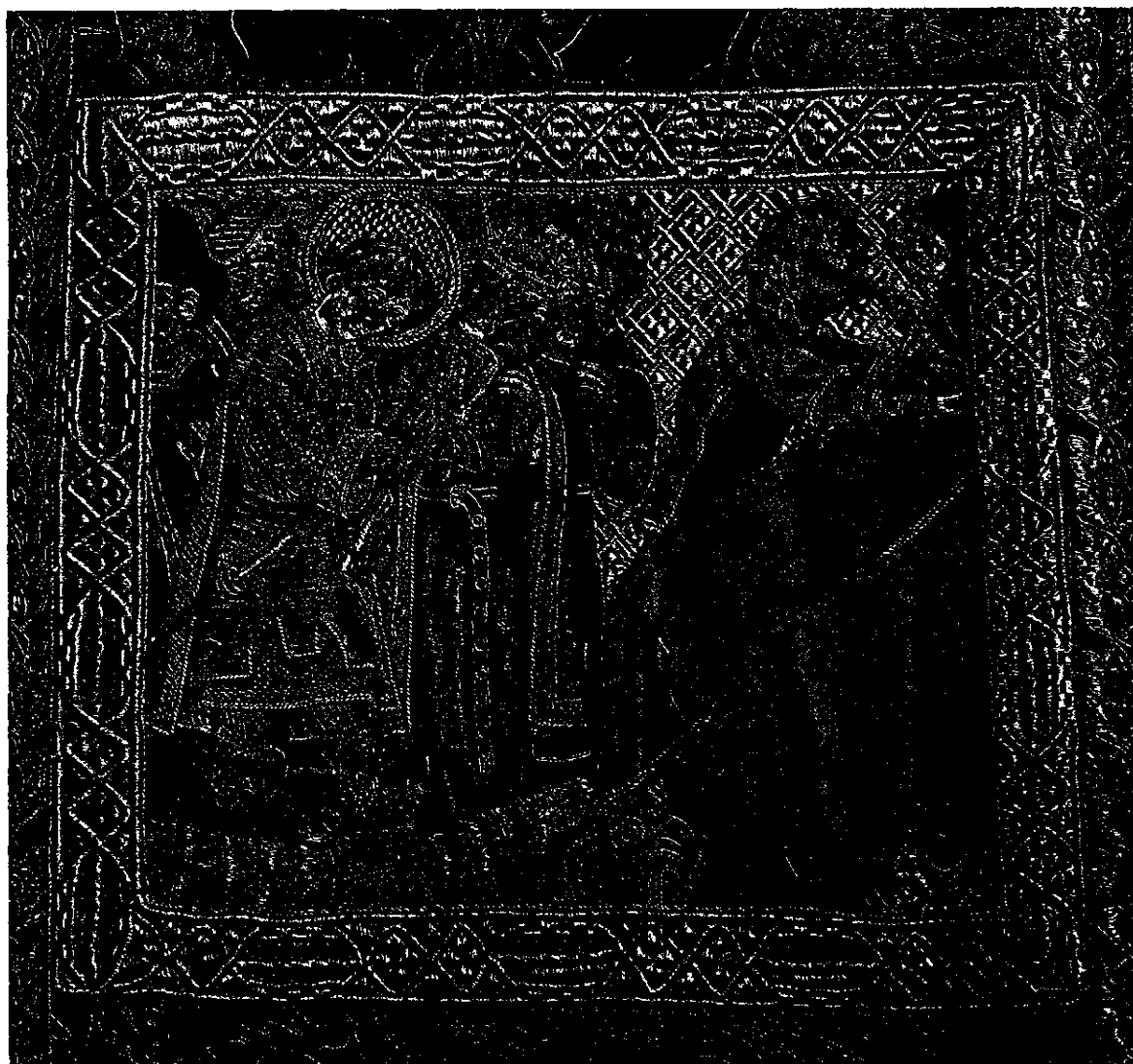
Atès que l'infant Joan havia refusat casar-se amb la seva neboda Maria, fou acordat que es casés amb el fill de l'infant Martí, molt més jove que ella. L'infant es dedicà, des de llavors, a preparar la reinstauració de Maria mitjançant llargues negociacions diplomàtiques amb els nobles i les ciutats sicilianes. Finalment, l'any 1392, una flota catalana portà la reina, el seu marit i l'infant a Sicília, on foren acceptats pacíficament per la major part de l'illa; no trigà, però, a esclatar una revolta, l'any 1393, que exigí la tramesa de reforços urgents i que trigà temps a ésser dominada. Les morts de Maria, sense fills, i després del seu marit i hereu Martí el Jove (1409), durant l'expedició a Sardenya, determinaren que la unió de Sicília a la Corona catalanoaragonesa, en la persona del rei Martí l'Humà, que mentrestant havia esdevingut rei a la mort del seu germà Joan I, s'avancés al que era previsible. La unió persistí fins a època moderna i constituí un dels mercats segurs del comerç català quan l'àmbit econòmic mediterrani començà a restringir-se a causa de l'expansió otomana.

LA CONQUESTA DEL REGNE DE NÀPOLS

La vella aspiració al domini de les terres de l'Itàlia meridional, que havien format part del regne de Sicília, havia quedat frustrada a la mort del rei Pere el Gran el 1285. Els seus descendents només havien pogut conservar Sicília a les seves mans. Però l'any 1420, semblà que Alfons el Magnànim el podria aconseguir fàcilment. Aquell any era a Còrsega per convertir en realitat el títol del regne dual –Sardenya i Còrsega– concedit per la Santa Seu a Jaume II. Sardenya havia estat conquerida però a Còrsega només s'havia donat suport a un partit filocatalà. Mentre assetjava Bonifacio, plaça genovesa, la reina Joana de Nàpols, que no tenia fills, li oferí d'afillar-lo i fer-lo hereu si l'ajudava contra l'exèrcit de Francesco Sforza, *condottiero* al servei de Lluís d'Anjou, que aspirava a la corona napolitana. Alfons acceptà l'oferiment i es dirigí a Nàpols (1421), on fou rebut triomfalment i on la reina el nomenà fill adoptiu i hereu, però aviat se'n va desdir i atorgà aquests títols a Lluís III. Alfons hagué de retirar-se i a la tornada saquejà el port de Marsella, que pertanyia al seu rival. Les cadenes que tancaven aquest port es conserven encara a la catedral de València, com a trofeu de guerra.

Una nova oportunitat es presentà a la mort de la reina Joana, precedida poc abans de la mort de Lluís III (1435). Alfons, que esperava a Sicília aquesta ocasió, es llançà a la conquesta de Nàpols. Però fou derrotat a Ponça, i caigué presoner dels genovesos, llavors sota senyoria del duc de Milà. Quan recuperà la llibertat, s'havia convertit en aliat de Filippo Maria Visconti, duc de Milà, i pogué prosseguir la conquesta, que acabà el 1442.

Nàpols es convertí des de llavors en el centre del seu imperi; no en tornà mai més i es dedicà en cos i ànima a la política italiana i a les guerres constants, que els seus regnes ibèrics havien de sufragar. A la seva mort, Nàpols fou per al seu fill il·legítim Ferran, mentre que els estats patrimonials passaren al seu germà Joan, rei de Navarra. Tants esforços i diners enterrats en les ambicions de domini

■ *DALMÀTICA DE VELLUT*
 TINT DE VERMELL BROCAT D'OR AMB
 MOTUS APLICATS. BRODAT
 ATRIBUÏT A ANTONI
 SADURNÍ, CIRCA 1443.
 GENERALITAT DE CATALUNYA.
 DEPARTAMENT
 DE LA PRESIDÈNCIA.

d'Itàlia no havien deixat cap benefici als seus regnes patrimonials, bé que havien estat profitosos des del punt de vista cultural, ja que la cort napolitana del rei Alfons promocionà les arts i els estudis clàssics i bíblics; el monarca s'envoltà d'humanistes i aquest ambient refinat i plenament renaixentista influí els escriptors dels seus regnes, especialment els valencians Ausiàs Marc i Jordi de Sant Jordi i també el castellà marquès de Santillana.

Una cinquantena d'anys després de la mort del Magnànim, Ferran el Catòlic féu seva l'herència que els parents napolitans no podien mantenir davant de l'escomesa de Carles VIII de França, hereu dels Anjou. Ferran II intervingué en la lluita i, després de diverses vicissituds, expulsà els francesos i es proclamà rei de Nàpols (1503).

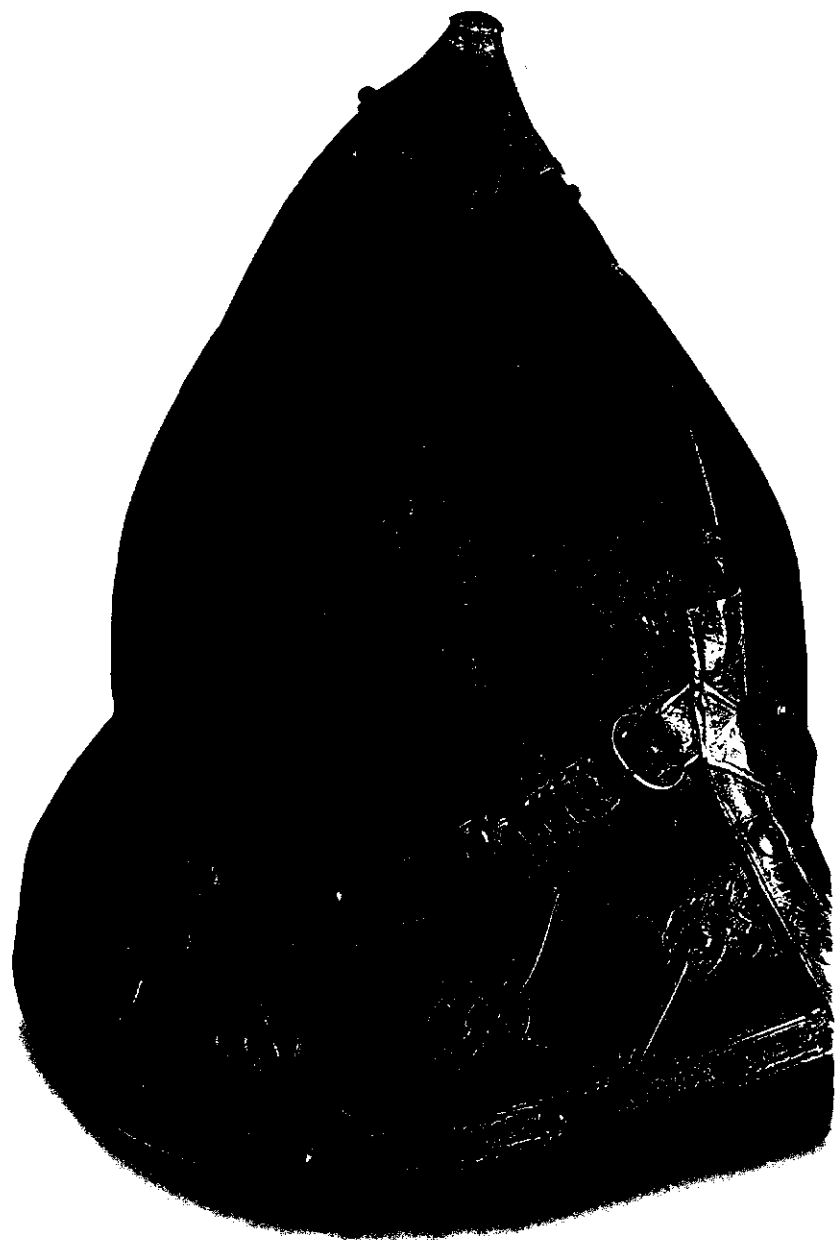
PRESÈNCIA CATALANA A LA MEDITERRÀNIA ORIENTAL

Els catalans arribaren tard a la Mediterrània oriental i tingueren una presència feble a les croades, ocupats com estaven en la conquesta del propi territori. Ja en el segle XIII, Jaume I intentà portar a terme una croada a Terra Santa dues vegades: una l'any 1260, que resultà frustrada, i una altra el 1269, que havia de fer-se amb el suport de l'Imperi bizantí i dels mongols de Pèrsia; un temporal que l'estol trobà a la partença el desorganitzà i va fer que el rei renunciés al projecte, bé que una part de l'expedició arribà a Palestina, on no trobà el suport esperat. D'altra banda, Jaume I mantingué relacions diplomàtiques amb el sultanat de Babilònia, que cristal·litzaren

en la creació de consolat i alfòndec a Alexandria (1262). El seu nét Jaume II es preocupà, en els seus contactes amb el sultanat, per la protecció dels pelegrins que anaven a Terra Santa, en una època en què el Papat havia prohibit el comerç amb aquell estat.

En el segle XIV, el comerç català amb el Llevant mediterrani havia experimentat un gran creixement, però no comptava amb cap base a l'Orient, llevat dels ducats d'Atenes i Neopàtria, que depenien de Sicília i que no eren a cap ruta important. Venècia, en canvi, comptava amb nombroses bases, algunes des del segle XIII: Modó i Coró (Grècia), Creta, Negrepont (Eubea), un barri a Constantinoble i un barri a Tana (Mar Negre), una dinastia veneciana senyorejava el ducat de l'Arxipèlag (illes Cíclades), mentre que Gènova, o dinasties genoveses, dominava Famagusta, les illes de Quios, Lesbos i Tahsos, Focea vella i nova i Enos (Turquia), Pera (Constantinoble), Caffa, un barri a Tana, Chilia, etc. (Mar Negre). Per tal de pal·liar aquesta mancança, la Corona catalanoaragonesa procurà establir lligams dinàstics amb la família reial de Xipre, illa molt visitada pels catalans, especialment en els temps de prohibició de comerciar amb el sultanat de Babilònia, en què l'illa es convertí en dipòsit de mercaderies orientals, ja que se'n podia proveir per la intermediació de mercaders grecs, jueus o musulmans –i també cristians si podien amagar els viatges als llocs prohibits. Així, doncs, Jaume II es casà amb Maria de Xipre el 1315 i, més endavant, la seva néta Elinor, filla de l'infant Pere, comte de Ribagorça i Prades, es casà amb el príncep hereu de Xipre, Pere de Lusignan (1353) i ocupà el tron de l'illa fins a l'assassinat del seu marit Pere I (1369); governà durant la minoria del seu fill Pere II, en uns anys turbulents i finalment fou expulsada de l'illa; les cròniques locals la dibuixen com una dona cruel i venjativa, mentre que els franciscans catalans alabaren la seva pietat i generositat.

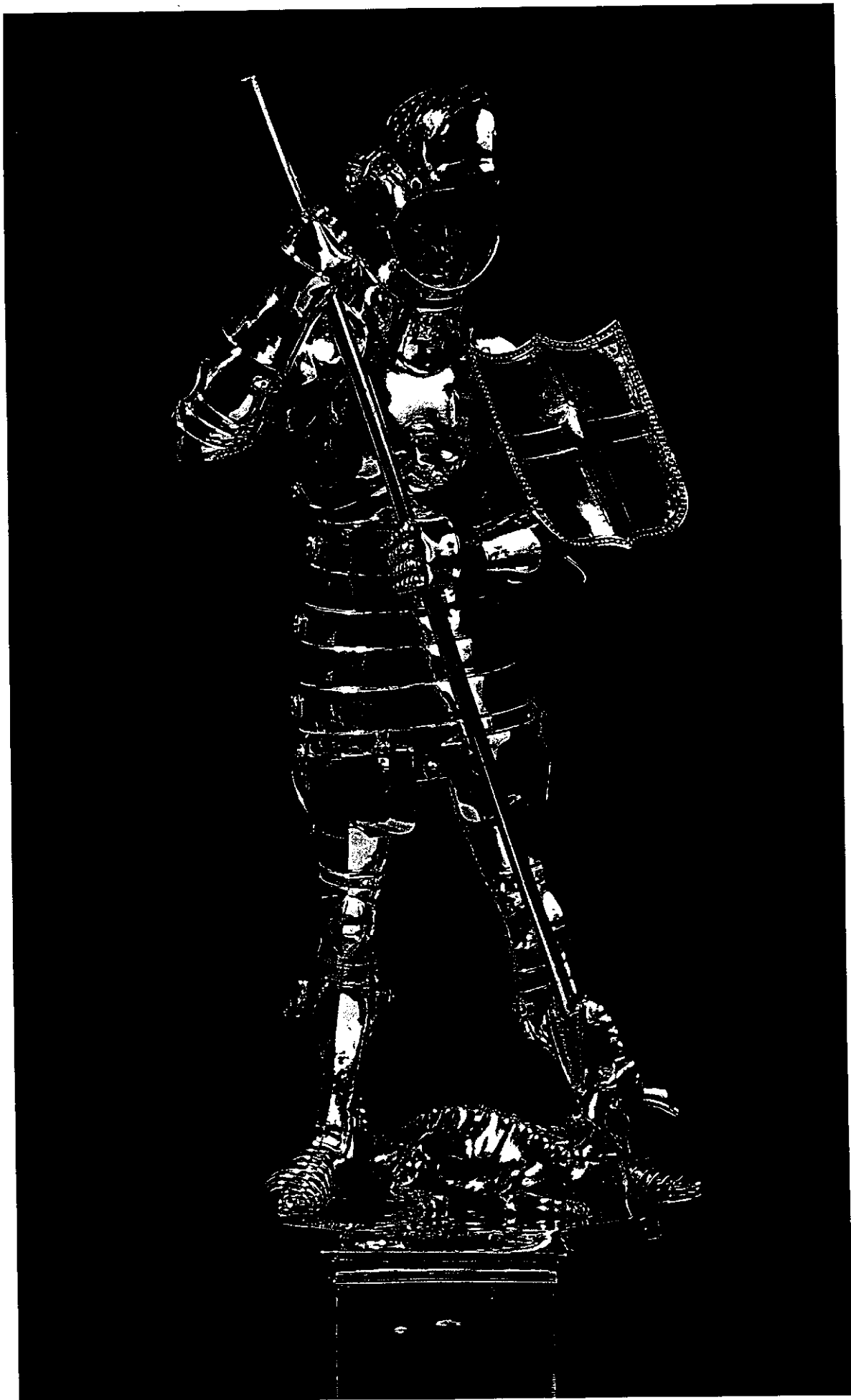
Els catalans trobaren també bona acollida a l'illa de Rodes, de l'orde militar de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem, que comptà amb un gran mestre aragonès, Juan Fernández de Heredia (1377-1396), traductor de di-

verses obres del grec a l'aragonès, i amb dos catalans, Anton de Fluvià (1421-1437) i Pere Ramon Sacosta (1461-1467), promotors tots dos de nombroses construccions a Rodes, que encara es poden admirar.

Des de la conquesta del regne de Nàpols, Alfons el Magnànim s'interessà més pels afers de la Mediterrània oriental per tal de protegir el comerç català d'Orient i aconseguí unes condicions comercials molt favorables per als mercaders catalans al sultanat de Babilònia. A fi de col·laborar en la defensa de la Cristianitat davant l'expansió otomana, entrà en negociacions amb el negus d'Abissínia, amb l'emperador de Constantinoble, i amb diversos prínceps grecs per formar una gran coalició

■ ELM. 1480. FERRO.
EXCEL·LENTÍSSIM AJUNT
DE JACA, ARXIU MUNICIPAL

ESTÀTUA DE SANT JORDI.
1425. ARGENT I FUSTA
MADA. GENERALITAT DE
CATALUNYA. DEPARTAMENT
DE LA PRESIDÈNCIA.

contra els turcs. La flota catalana, capitanejada per Bernat de Vilamarí, patrullà pel Mediterrani, defensà Xipre i ocupà l'illa de Castellorizon o Castellroig, al mar Egeu, que pertanyia als hospitalers i que serví de base d'operacions a la flota. Ajudà els senyors dels Balcans que intentaven frenar l'avanç otomà, com Skandërberg i aconseguí que molts altres senyors albanesos li prestessin homenatge; nomenà un virrei a Albània i un altre a Morea, però no pogué evitar la caiguda de Constantinoble (1453) ni aconseguí que els seus projectes de croada contra els turcs cristal·litzessin.

L'EXPANSIÓ AL MAGREB I EL PROBLEMA DE LA PIRATERIA

A la fi del segle XIII i els primers anys del XIV, les flotes catalanes i els corsaris castigaren constantment el litoral nordafricà, però a les darreres dècades del segle XIV el litoral barbaresc s'armà i es convertí en niu de corsaris que atacaven els vaixells i els pobles de la costa catalana, valenciana i balear; per respondre-hi, foren organitzades flotes de càstig, entre les quals cal destacar les de 1398 i 1399, que assoliren categoria de croada, i atacaren Tedelis i Bona. Més tard, Alfons el Magnànim atacà l'illa de Gerba (1432) i Trípoli (1433); en resultà una disminució de la pirateria i avantatges comercials per als cata-

lans. L'augment de la pirateria barbaresca a la fi del segle XV obligà Ferran el Catòlic a emprendre campanyes, des del 1497, per conquerir diverses places del litoral nordafricà: Melilla, Mers-el-Kebir, Alcúdia, Badis, Orà, Bugia i Trípoli (1510) i per formar un protectorat a Tremissèn. En aquestes accions hi participaren els catalans, tant amb la flota com amb tropes. Poc abans, l'any 1493, el papa Alexandre VI, un valencià imbuït de la tradició hispànica de repartiment d'àrees d'influència i conquesta, havia reconegut a la Corona d'Aragó el dret de conquesta dels sultanats de Tunis, Bugia i Alger, restant-li, doncs, respecte als acords de Monteagudo de 1291, el sultanat de Tremissèn, atribuït a Castella, mentre que reconeixia el Marroc a Portugal, confirmant l'acord pres al tractat d'Alcáçovas entre aquest país i Castella (1479); Portugal ja havia iniciat l'expansió en aquesta àrea el 1415, amb la conquesta de Ceuta.

La unió de Castella i la Corona catalanoaragonesa a través de l'enllaç matrimonial de Ferran el Catòlic i d'Isabel de Castella, féu passar a un segon pla la Corona d'Aragó i desaparegueren les seves competències en les relacions internacionals, malgrat que ambdós conglomerats estatals mantingueren les seves pròpies estructures; per això el nostre relat s'acaba necessàriament amb la mort de Ferran el Catòlic el 1516.

